

Товкач І.Є. Формування пізнавальної активності старшого дошкільника у ході мовленнєвих занять / І.Є. Товкач // **Педагогіка і психологія сьогодення: теорія і практика**: Збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції: (21-22 лютого 2014 р., м. Одеса). Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2014. – 116 с. – С. 1-47.

Товкач І. Є.

старший викладач кафедри дошкільної освіти

Педагогічного інституту

Київський університет імені Бориса Грінченка

м. Київ, Україна

ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНИКА У ХОДІ МОВЛЕННЄВИХ ЗАНЯТЬ

Сучасний підхід до побудови освітнього процесу базується на усвідомленні важливості дошкільного віку як унікального періоду розвитку особистості. Тому останнім часом спостерігається зростання інтересу до проблеми формування пізнавальної активності старшого дошкільника при вивченні психології особистості, адже без нього неможливо сформувати уявлення про людину як активного і продуктивного суб'єкта життєдіяльності. Проблема формування пізнавальної активності у різних аспектах широко відображена в працях психологів та педагогів (К. Альбуханова-Славська, Д. Богоявленська, Л. Божович, Л. Виготський, Г. Костюк, А. Матюшкін, Л. Проколієнко, С. Рубінштейн та ін.). Серед досліджень ХХІ століття розглядуваній проблемі присвячені роботи І. Литвиненко, С. Ладивір, Л. Мар'яненко, Т. Ткачук та ін.. Зокрема, І. Литвиненко констатує прямий зв'язок між процесом розуміння та пізнавальною активністю. Вона вказує на те, що після закінчення розв'язання проблеми пізнавальна активність нивільюється [4 ; 5]. Т. Ткачук у своєму дослідженні розглядає пізнавальну активність як самостійну, ініціативну діяльність дитини, спрямовану на пізнання навколишньої дійсності (як прояв допитливості) й зумовлену необхідністю розв'язання пізнавальних завдань, що постають перед нею у конкретних

життєвих ситуаціях [7 ; 8]. С. Ладивір розглядає *пізнавальну активність* як якісну ознаку діяльності дитини дошкільного віку, властивість самої особистості, стан її готовності до пізнавальної діяльності [2, с. 53–59]. С. Ладивір вважає, що пізнавальна активність виявляється в пізнавальній діяльності [3, с. 96-97].

Розвиток у дітей пізнавальної активності у ході мовленнєвих занять є також однією з пріоритетних завдань дошкільної освіти. Саме на цій позиції базується сучасний підхід до побудови освітнього процесу. Тому виникає необхідність у дослідженні формування пізнавальної активності старшого дошкільника у ході мовленнєвих занять. Зокрема, за даними відомих педагогів та психологів значним потенціалом щодо розвитку пізнавальної активності старших дошкільників є *заняття* (Ф. Блехер, А. Богуш, Г. Костюк, В. Котирло, А. Леушина, Н. Менчинська, Є. Тихєєва, Т. Тарунтаєва та ін.). Зокрема, на основі концепції, розробленої А. Леушиною, вивчалися різні питання математичного розвитку дітей дошкільного віку (Р. Березіна, Т. Єрофєєва, З. Михайлова, Т. Тарунтаєва та ін.). При цьому було виявлено, що інтегрований зміст заняття, який побудований на взаємозв'язку мовленнєвої діяльності та зображувальної, має більший потенціал щодо формування пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку, ніж робота за змістом кожної з цих діяльностей окремо. Деякі дослідники (В. Безруков, М. Лазарева та ін.) стверджують, що підпорядковуючись універсальному закону гетерозису (змінення, перетворення), будь-який предметний зміст, збагачений інтегративними зв'язками (не тільки тематично, але й операційно-діяльнісно), безсумнівно, володіє більш великим розвиваючим резервом, ніж традиційні заняття [7]. На думку багатьох дослідників інтеграція змісту освіти (у тому числі й дошкільного) є однією з педагогічних умов, що ефективно впливають на розвиток емоційно-інтелектуальної сфери становлення особистості дитини (Д. Богоявленська, А. Богуш, Н. Гавриш, С. Ладивір, Т. Піроженко та ін.). Зокрема, педагогічні дослідження Д. Богоявленської також засвідчують: засвоєння дітьми знань, що відображує той чи інший об'єкт у різних аспектах,

забезпечує гнучкість, динамічність дитячого мислення, можливість отримання нових знань й способів розумової діяльності, і що тільки інформаційно ємні заняття сприяють підвищенню активності, розвиток творчості дітей [1].

Аналіз навчально-пізнавальної діяльності старших дошкільників у базових дошкільних навчальних закладах показав, що значна увага приділяється проблемі розвитку мовлення вихованців й усвідомлення ними мовлення. Але при цьому більшість педагогів залучається до репродуктивного накопичення знань, умінь та навичок, не приділяючи достатньої уваги проблемі формування пізнавальної та мовленнєвої активності дітей зазначеного віку. Багаторічні спостереження за ходом освітнього процесу у дошкільних навчальних закладах дозволило нам виявити труднощі, що мають педагоги під час планування й проведення мовленнєвих занять з дітьми старшого дошкільного віку (особливо занять з усвідомлення дітьми мовлення). Заняття проводять переважно як фронтальні, що унеможлиблює урахування індивідуальних особливостей пізнавальної активності старших дошкільників. Вони часто затягнуті у часі, зв'язки між компонентами їх структури не завжди є природними. Незважаючи на визнання необхідності інтеграції занять з усвідомлення старшими дошкільниками мовлення та продуктивних видів діяльності, а також урахування індивідуальних особливостей пізнавальної активності дітей у ході проведення таких занять, спеціально це питання не вивчалось. Виявлення цих протиріч дозволило нам показати можливості й особливості формування у старших дошкільників пізнавальної активності з урахуванням їх індивідуальних особливостей у ході занять з навчання елементів грамоти з інтеграцією у ознайомлення з художньою літературою, довір'ям, зображувальну діяльність. Процес формування пізнавальної активності старших дошкільників у ході занять організовувався нами за трьома взаємопов'язаними напрямками: 1). Створення вихователем позитивного емоційного ставлення дитини до пізнавальної та мовленнєвої діяльності. 2). Організація систематичної пошукової діяльності з урахуванням індивідуальних особливостей дітей й

диференціації завдань, а також на основі взаємозв'язку мовленнєвого змісту щодо усвідомлення дитиною мовлення, художньо-мовленнєвої, зображувальної діяльності тощо. 3). Розгортання цієї діяльності у ході занять таким чином, щоб у ній виникали усе нові й нові запитання, ситуації, що стимулюють пізнавальну й мовленнєву активність.

У процесі роботи з дітьми ЕГ (у кількості 65 осіб) вихователі дотримувалися наступних методичних вимог: створювати оптимальні умови для самостійної практичної діяльності кожного вихованця, ураховуючи індивідуальні особливості; частіше вирішувати пізнавальні задачі різного рівня складності, а також практикувати пошукові завдання й ситуації; використовувати прийоми порівняння, аналізу, синтезу, узагальнення під час виконання дитиною самостійних робіт; робити опертя на *принципи: гри; унаочнення; доступності; індивідуалізації та диференціації, активності* та ін.; проводити якісне та неупереджене оцінювання результатів навчання; спеціальну спрямованість на формування таких важливих компонентів пізнавальної діяльності, як самоконтроль й самооцінка; стимулювати дітей до творчості.

Нами було розроблено методику під назвою «Країна Звукляндія». Успішність усвідомлення дітьми старшого дошкільного віку мовлення (зокрема, усвідомлення звукової сторони) було поставлено у пряму залежність від ступеня сформованості пізнавальної активності дітей зазначеного віку, що суттєво зростала в умовах єднання мовленнєвої діяльності з художньо-мовленнєвою та зображувальною. Як відомо інтерес – найкращий стимулятор у пізнанні світу, розумінні мовлення, у особистісному зростанні дитини. Щоб робота була більш цікавою, ми запропонували дітям графічне зображення звуків у вигляді фішок–чоловічків, а також використовували найулюбленіший дітьми жанр художньої літератури – казки з ілюстраціями до них. Це сприяло довільності мовлення, усвідомленому звуко-буквенному аналізу, читанню; вихованню рішучості, наполегливості; стимулювало їх до словесної творчості.

Важливо констатувати, що одним з ефективних засобів розвивальної роботи з розвитку пізнавальної активності старших дошкільників у процесі усвідомлення дитиною мовлення є організація дидактичних ігор. Нами розроблено систему таких ігор та вправ [10; 11].

У ході експериментальної роботи проводили заняття (групові, індивідуально-групові, індивідуальні), розподілені у часі, що давало можливість педагогам урахувати не лише вікові, а й індивідуальні особливості, можливості й інтереси старших дошкільників. Блочна структура занять дозволяла в індивідуальному порядку дозувати навчальне навантаження на кожну дитину, урахувати її індивідуальні особливості, засвоювати тему за кілька міні-занять, розтягнутих у часі [11, с. 7]. За результатами дослідження було розроблено рекомендації до проведення таких занять [9, с. 123-141] та навчально-методичний комплект «Віконечко у світ грамоти» (I та II частини) [10; 11]. Отже, пізнавальна активність стимулювалася введенням під час мовленнєвих занять, фольклору та авторських казок, унаочнення матеріалу, ігрових та проблемних ситуацій, елементарних евристичних бесід, експериментування, використання прийому запитань, відсторонення, тобто показу нового, несподіваного, важливого у звичайному й повсякденному, стимулювання до словесної творчості (створення дітьми казок). Суттєвим фактором виникнення пізнавального інтересу до навчального матеріалу (зокрема, до звуків мови) була його емоційна подача, живе слово педагога. Таким чином, можна зробити **висновок**: якщо інтереси спрямовують особистість старшого дошкільника на усвідомлення мети діяльності й орієнтують на нові факти, на найбільш глибоке відображення дійсності, то створення умов для організації такої пізнавальної діяльності сприяє розвитку як інтересів дитини, так і її пізнавальної активності. Інтегрування змісту занять має більш високий потенціал щодо формування пізнавальної активності, оскільки акцентує увагу дитини не лише на пізнання мови, окремих предметів та явищ, їх властивостей та якостей, а й розуміння зв'язків й відношень між

предметами та явищами дійсності тощо, дозволяє педагогам більш ефективно застосовувати одержані дітьми знання у практичній діяльності.

Література:

- 1.Богоявленская Д.Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества. — Ростов-на-Дону: Изд-во Ростовского ун-та, 1983. — 172 с.
- 2.Ладивір С. О., Стадник Г.А. Розвиток пізнавальної активності дітей у процесі їхнього спілкування з батьками // Психологія. – К.: Рад. школа, 1990. – Вип. 34. – С. 53–59.
- 3.Ладивір С.О. Розвивальні можливості дослідницького методу навчання дошкільників / С.О. Ладивір // Актуальні проблеми психології. Психологія розвитку дошкільника. Збірник наукових статей Т. IV. Вип. IV. – К., 2007. – с. 96-97.
- 4.Литвиненко І. П. Багатоканальна діяльність – засіб розвитку пізнавальної активності / І.П. Литвиненко. – К.: Просвіта, 2002.
- 5.Литвиненко І.С. Формування пізнавальної активності як засіб розвитку індивідуальності дошкільників: Дис. канд... психол. наук: 19.00.07 / Ірина Сергіївна Литвиненко // Миколаївський держ. педагогічний ун-т. - Миколаїв, 2002. – 191 арк.
- 6.Сидорук Г.Н. Формирование познавательной активности дошкольников на интегрированных занятиях по математике и конструированию / Сидорук Галина Николаевна. : дисертація кандидата педагогических наук, 13.00. 01 Специальность: Общая педагогика, история педагогики и образования. - Москва, 2006. – 201 с.
- 7.Ткачук Т. Радість пізнання // Дошкільне виховання. – 2002. – № 9. – С. 10 – 11.
- 8.Ткачук Т. А.. Розвиток пізнавальної активності дітей дошкільного віку у спілкуванні з вихователем: дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Таїсія Анатоліївна Ткачук // Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. - К., 2004.
- 9.Товкач І. Є. Навчання дітей елементів грамоти / М. С. Ващуленко; І. І. Карабаєва; А. В. Пасічник; І. Є. Товкач // Методичні рекомендації до Програми виховання і навчання дітей від двох до семи років «Дитина» /наук. кер. проекту: О. В. Огнев'юк; наук. ред. Н. В. Кудикіна, В. У. Кузьменко; авт.кол.: Е. В. Белкіна...[та ін.] / Мін. осв. і наук. мол. т спорту України, Головн. упр. осв. і наук. викон. орг. Київміськради (КМДА), Київ, ун-т ім. Б. Грінченка. – 3-є вид. доопр. та доп. – К.: Київ, ун-т Б. Грінченка, 2012. – С. 123-141.
- 10.Товкач І.Є. Слово. Речення. Звуки: методичний посібник : у 2 ч. Ч.1 / І.Є. Товкач. – Х. : В-во «Ранок». – 2013. – 176 с. – (Серія «Віконечко у світ грамоти»).
- 11.Товкач І.Є. Звуки. Букви. Читання: методичний посібник : у 2 ч. Ч.2 / І.Є. Товкач. – Х. : В-во «Ранок». – 2013. – 192 с. – (Серія «Віконечко у світ грамоти»).